

Верхів'я Каховського водосховища

Укладач: Дубина Дмитро Васильович, д.б.н., провідний науковий співробітник, Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного НАНУ, вул. Терещенківська, 2, Київ, 01601, тел.: (044) 234 8334, e-mail: geobot@ukr.net.

Дата підготовки опису: 29 травня 2005 р.

Географічні координати: 47°32' пн. ш., 35°14' сх. д.

Розташування: Розташоване у верхній північно-східній частині Каховського водосховища за 10 км на південь від м. Запоріжжя – обласного центру Запорізької області. Територія локалізована між м. Запоріжжя, селами Малокатеринівка, Приморське, Степногірськ та Кам'янське, м. Василівка, с. Скельки Василівського району Запорізької області, м. Дніпрорудне Михайлівського району Запорізької області.

Площа: 6600 га.

Короткий опис: Типова водойма, в якій штучно підтримується гідрологічний режим, зумовлений роботою Каховської ГЕС. Тому протягом року рівень води коливається в широких межах (1,5–2 м). Найбільша цінність ВБУ полягає у забезпеченні високого рівня біорізноманіття. На території ВБУ налічується близько 200 видів судинних рослин, серед яких значною є питома вага рідкісних і зникаючих. Рослинний світ ВБУ виконує важливу біотопічну функцію в регіоні з надмірно порушеним природним рослинним покривом. Рослинні угруповання, зокрема водні і повітряно-водні, створюють умови для нересту риб, гніздування та відпочинку птахів. До території ВБУ входить орнітологічний ботанічний заказник «Великі та Малі Кучугури», утворений у 1974 р. на площі 400 га.

Рамсарські критерії: 2, 3, 5.

Обґрунтування рамсарських критеріїв:

(2) Середовище існування комплексу рідкісних видів рослин і тварин, а також видів, що перебувають під загрозою зникнення, які є особливо цінними для підтримання біорізноманіття регіону.

(3) Є особливо цінним як середовище існування чотирьох ендемічних видів рослин – козельців українських *Tragopogon ucrainicus* і дніпровських *T. borysthenicus*, щавлю українського *Rumex ucrainicus* і чабрецю дніпровського *Thymus borysthenicus*. Ці види занесені до Європейського Червоного списку тварин і рослин, що знаходяться під загрозою зникнення у світовому масштабі. До Червоної книги України занесено 4 види рослин, до Зеленої книги України – 9 рослинних угруповань.

(5) На території лівобережної частини Каховського водосховища регулярно перебувають понад 20 тис. особин водоплавних птахів.

Фізична та біогеографічна характеристики: Згідно з фізико-географічним районуванням України, угіддя розташоване у Степовій зоні Дніпровсько-Молочанської степової області Причорноморської низовини; згідно з геоботанічним районуванням – на території Європейсько-Азіатської степової області, Причорноморської (Понтичної) провінції, Павлоградського (Дніпровсько-Донецького) округу, Василівського району.

Фізичні особливості ВБУ: Походження штучне. Рівень води коливається протягом року: найвищим є в травні-червні, найнижчим – в лютому-березні. У водоймах переважають мулисті та мулисто-піщані донні відклади, на прилеглих ділянках – болотні та слабо задерновані болотисто-лучні ґрунти. На знижених територіях, де відсутній промивний режим, зустрічаються засолені ґрунти. Глибина води у прибережній частині становить 0,5–3 м, найбільша – 5–7 метрів. Клімат помірний, річна кількість опадів – 300–350 мм, середній температурний діапазон – 15–18(20) градусів.

Фізичні особливості водозбірної території: Територія басейну Дніпра відзначається слабо розчленованим рельєфом і знаходиться на території трьох зон: лісової, лісостепової і степової. ВБУ знаходиться у степовій зоні. Землі використовуються переважно в сільському, лісовому та водному господарстві, а також видобувається мінеральна сировина.

Гідрологічна цінність: Регуляторна (затримання та винесення осадів і поживних речовин), пом'якшення змін клімату, очищення води та підтримання її якості, рекреаційна, туристична, водопостачальна (зрошення, використання для технічних потреб), запобігання прибережній

ерозії, формування алювіальних геоморфоструктур (надводних і підводних кіс та островів з відповідним біорізноманіттям).

Тип ВБУ: М, О, 6.

Екологічні особливості: Представлене ділянками мілководь з товщею води від 50 до 300 см; прибережними зниженими територіями, що постійно затоплюються під час заповнення водосховища; прибережними територіями, що затоплюються на короткий термін під час найвищої повені; піднятими ділянками, які не затоплюються водою. Мілководдя з товщею води від 50 см займають угруповання справжньої водної рослинності з домінуванням куширу темно-зеленого *Ceratophyllum demersum*, елодеї канадської *Elodea canadensis*, рясок малої *Lemna minor* і триборозенчастої *L. trisulca*, водопериці кільчастої *Myriophyllum verticillatum*, глечиків жовтих *Nuphar lutea*, латаття білого *Nymphaea alba*, рдесників Берхтольда *Potamogeton berchtoldii*, стиснутого *P. compressus*, кучерявого *P. crispus*, блискучого *P. lucens*, плаваючого *P. natans*, вузлуватого *P. nodosus*, гребінчастого *P. pectinatus* і пронизанолистого *P. perfoliatus*, водяного горіху плаваючого *Trapa natans*, водяного різака алоевидного *Stratiotes aloides*; до 50 см – з домінуванням стрілолисту стрілолистого *Sagittaria sagittifolia*, їжачих голівок зринувшої *Sparganium emersum* і прямої *S. erectum*, частухи подорожникової *Alisma plantago-aquatica*, бульбокомишу морського *Bolboschoenus maritimus*, лепешняків плаваючого *Glyceria fluitans* та великого *G. maxima*, омегу водяного *Oenanthe aquatica*, куги озерної *Schoenoplectus lacustris*, рогазів вузьколистого *Typha angustifolia* та широколистого *T. latifolia* та ін. На знижених територіях, що затоплюються на тривалий час, переважають угруповання з домінуванням бульбокомишу морського *Bolboschoenus maritimus*, сусаку зонтичного *Butomus umbellatus*, осоки гострої *Carex acuta*, на коротший – водяного хрину болотного *Rorippa palustris*, живокосту лікарського *Symphytum officinale*, калюжниці болотної *Caltha palustris* та ін. Ділянки, що не затоплюються, зайняті переважно засолено-лучною, справжньолучною і остепнено-лучною рослинністю.

Цінна флора: Відзначається багатством раритетних видів та угруповань, більшість з яких є представниками гідрофільного флороценотичного комплексу, що сформувався в історичні часи. Сучасні нащадки древніх видів займають великі площі. Серед них значний науковий і екологічний інтерес становлять альдрованда пухирчата *Aldrovanda vesiculosa*, каулінія мала *Caulinia minor*, ряска горбата *Lemna gibba*, різухи велика *Najas major* та морська *N. marina*, сальвінія плаваюча *Salvinia natans*, пухирники малий *Utricularia minor* та звичайний *U. vulgaris*, вольфія безкоренева *Wolffia arrhiza*, цанікелія болотна *Zannichellia palustris*. Всі ці види в умовах Каховського водосховища формують угруповання. Значними є площі угруповань, занесених до Зеленої книги України, зокрема утворених лататтям білим *Nymphaea alba*, сальвінією плаваючою *Salvinia natans*, водяним горіхом плаваючим *Trapa natans*, плавуном щитолистим *Nymphoides peltata*. До Зеленої книги України занесено також угруповання альдрованди пухирчатої *Aldrovanda vesiculosa*, глечиків жовтих *Nuphar lutea*, рдесника сарматського *Potamogeton sarmaticus*, жовтецю Ріона *Batrachium rionii*, роголисника донського *Ceratophyllum tanaiticus*. До Червоної книги України занесено плавун щитолистий, *Nymphoides peltata*, альдрованду пухирчасту *Aldrovanda vesiculosa*, сальвінію плаваючу *Salvinia natans*, водяний горіх плаваючий *Trapa natans*. Три останні види занесені до Додатку I Бернської конвенції.

Соціальні та культурні цінності: Енергетика, водний транспорт, рибальство, мисливство, сільське господарство, рекреація, водний туризм, постачання води.

Землеволодіння: ВБУ: державне. Прилеглі землі: Запорізька, Василівська, Дніпроруднянська міські та Малокатеринівська, Приморська, Степногірська, Кам'янська, Скельківська сільські ради народних депутатів.

Поточне землекористування: ВБУ: гідроенергетика, водний транспорт, рибне господарство, мисливство, рекреація (туризм), сільське господарство, водопостачання. Прилеглі землі: сільське господарство, гірничодобувна промисловість, машинобудування, харчова промисловість, переробна промисловість.

Чинники (минулі, сучасні або потенційні), несприятливі для угіддя, в т. ч. зміни у природокористуванні або проекти розвитку: У зв'язку з коливанням рівня води значного поширення набули види широкої екологічної амплітуди, зокрема *Potamogeton berchtoldii*, *P. pectinatus*, *P. perfoliatus*, *Ceratophyllum demersum*, *Glyceria maxima*, *Typha angustifolia* та інші,

угруповання яких займають найбільші площі. Різко скоротилися місця зростання видів вузької екологічної амплітуди, в т. ч. видів, суцільні ареали яких знаходяться у більш північних регіонах, і які не здатні витримувати надмірне евтрофування водойм (*Ceratophyllum submersum*, *Nymphoides peltata*, *Nymphaea alba*, *Nuphar lutea*).

Вжиті природоохоронні заходи: На частині території ВБУ функціонує орнітологічний заказник «Великі та Малі Кучугури» площею 400 га.

Запропоновані, але ще не виконані природоохоронні заходи: Моніторинг і менеджмент території, розширення території заказника до 1500 га.

Проведені наукові дослідження: На території ВБУ проведено дослідження науковцями інститутів НАНУ, а також Дніпропетровського, Запорізького національних університетів та Мелітопольського державного педагогічного університету.

Сучасний стан рекреації і туризму: Є місцем масового відпочинку та зеленого туризму, в осінньо-зимовий період – аматорського мисливства і рибальства. Влітку на березі водосховища налічується 40–45 тис. відпочиваючих щодня, у святкові та вихідні дні їх кількість збільшується до 100 тисяч.

Юрисдикція: Територіальна – Запорізька область, Запорізький, Василівський, Михайлівський райони. Функціональна – Мінприроди України, Міністерство палива та енергетики України, Державний комітет України з водного господарства.

Орган управління ВБУ: Василівське районне управління Мінприроди України.

Джерела інформації:

- 1) Вишневецький В. І. Річки і водойми України. Стан і використання. – К.: Віпол, 2000. – 376 с.
- 2) Дубина Д. В. Поширення, фітоценологія та продуктивність лататтєвих у водосховищах Дніпровського каскаду // Укр. ботан. журн. – 1973. – Т. 30. – № 6. – С. 694–702.
- 3) Дубина Д. В. Ценози лататтєвих на Україні // Укр. ботан. журн. – 1974. – Т. 31. – № 5. – С. 587–593.
- 4) Дубина Д. В. Стратегія збереження та невиснажливого використання водно-болотних угідь України // Збереження і невиснажливе використання біорізноманіття України. – К.: Хімджест, 2003. – С. 153–162.
- 5) Дубина Д. В., Шеляг-Сосонко Ю. Р. Географічна структура флори водойм України // Укр. ботан. журн. – 1984. – Т. 41. – № 4. – С. 1–7.
- 6) Зеров К. К. Основные черты формирования растительности днепровских водохранилищ в первые годы существования // Гидробиол. режим Днепра в условиях зарегулированного стока. – Киев, 1967. – С. 223–248.
- 7) Зеров К. К. Мелководья Днепровских водохранилищ // Гидроб. журн. – 1972. – Т. 8. – № 2. – С. 15–22.
- 8) Зеров К. К. Формирование растительности и зарастание водохранилищ Днепровского каскада. – Киев: Наукова думка, 1976. – 140 с.
- 9) Зеров К. К., Корелякова И. Л. Физико-географический очерк Днепра и его долины // Гидробиологический режим Днепра в условиях зарегулированного стока. – Киев: Наукова думка, 1967. – С. 8–19.
- 10) Зуб Л. Н. Рдесты Каховского водохранилища // Акт. вопр. водной экологии: М-лы Всесоюз. конф. молодых ученых. – Киев, 1990. – С. 16–20.
- 11) Корелякова И. Л. Растительность Днепровских водохранилищ // Автореф... докт. биол. наук. – Кишинев, 1982. – 42 с.
- 12) Леоненко В. Б., Стеценко М. П., Возний Ю. М. Атлас об'єктів природно-заповідного фонду України. – К.: Київський університет, 2003. – 72 с.
- 13) Леоненко В. Б., Стеценко М. П., Возний Ю. М. Додаток до атласу об'єктів природно-заповідного фонду України. – К.: Київський університет, 2003. – 140 с.
- 14) Попов В. Л., Маринич А. М., Ланко А. И. Физико-географическое районирование Украинской ССР. – Киев: Изд-во Киев. ун-та, 1968. – 683 с.
- 15) Романенко В. Д. Природа Украинской ССР. Моря и внутренние воды. – Киев: Наукова думка, 1987. – 224 с.
- 16) Цееб Я. Я. Каховське водоймище. – К.: Наукова думка, 1964. – 304 с.